

पुत्ताणं परिकखा

इसवी-सनाचे बारावे शतक हा प्राकृत कथासंग्रहात्मक ग्रंथांचा सुवर्णकाळ मानला जातो. 'आख्यानमणिकोश' हा ग्रंथ देवेन्द्राणि उर्फ नेमिचन्द्रसूरि यांनी रचला. आम्रदेवसूरींनी या ग्रंथावर टीका लिहिली. मूळ ग्रंथात कथांचे सूचन करणाऱ्या संक्षिप्त गाथा आहेत. त्यांचा विस्तार करून आम्रदेवसूरींनी त्यांचे कथेत रूपांतर केले. या ग्रंथात जैन महाराष्ट्री प्राकृतमध्ये लिहिलेल्या ११७ कथा येतात, त्यातील ही विसावी कथा आहे. यातील सर्व कथा 'धर्मकथा' असून चतुर्विध बुद्धी, दानाचे स्वरूप, शीलाचे माहात्म्य, पूजा-स्वाध्याय व नियमाचे फळ - यासारखे विषय त्यामध्ये येतात. उपदेश व बोधप्रधान कथा असूनही, त्यामध्ये दृष्टांत, अलंकार, वर्णने, प्रश्नोत्तर यांचा वापर केल्यामुळे कथा आकर्षक बनल्या आहेत. आख्यानमणिकोशामध्ये बाराव्या शतकातील सामाजिक व सांस्कृतिक जीवन उत्तम प्रकारे प्रतिबिंबित झाले आहे.

'पुत्रांची परीक्षा' ही प्रस्तुत कथा मूलतः एक रूपककथा आहे. 'उत्तराध्ययनसूत्र' नावाच्या अर्धमागधी आगमग्रंथात, सातव्या अध्ययनात, तीन वणिकपुत्रांची कथा संक्षेपाने दिली आहे. त्या कथेचा विस्तार आम्रदेवसूरींनी प्रस्तुत कथेत केला आहे. 'नयसार' नावाचे नगरश्रेष्ठी आपल्या तीन मुलांची परीक्षा घेऊन, त्यांच्या योग्यतेप्रमाणे त्यांच्यावर योग्य ती जबाबदारी सोपवितात- अशी ही कथा आहे. आजची युवा पिढी कष्टा न करता संपत्ती मिळविण्याचा विचार करतात. तर काही व्यसनी, अज्ञानी लोक स्वतःचे आणि इतरांचे जीवन दुःखमय करतात. तेव्हा मनुष्य जन्मात येवून थोडे तरी चांगले कर्म करावे. असे या कवितेतून स्पष्ट केलेले आहे. कथेच्या शेवटी धार्मिक अर्थही स्पष्ट केला आहे.

आजची युवा पिढी कष्टा न करता संपत्ती मिळविण्याचा विचार करतात. तर काही व्यसनी, अज्ञानी लोक स्वतःचे आणि इतरांचे जीवन दुःखमय करतात. तेव्हा मनुष्य जन्मात येऊन थोडे तरी चांगले कर्म करावे असे या कवितेतून स्पष्ट केले आहे.

नयरम्मि वसंतपुरे नायरजणाण गोरवट्ठाणं ।
 निवसइ सुइववहरणो नयसारो नाम पुरसेट्ठी ॥१॥
 अह अन्नया य को किर कुडुंबपयसमुचिओ महं होही ।
 इय चिंताए तिण्हं पुत्ताणं परिकखणिमित्तं ॥२॥
 नियसयणबंधुपमुहं नायरयजणं निमंतिय गेहे ।
 भोयाविऊण विहिणा ताण समक्खं भणइ सेट्ठी ॥३॥
 एसि मह सुयाण तिण्हं पि को कुडुंबपयजोगो ।
 तं चेव विसेसेणं जाणसि जोगो त्ति तेणुत्तं ॥४॥
 इय एवं ता तुम्हाणं समक्खमेए अहं परिकखेमि ।
 इय भणिउं वाहरिया तिन्नि वि ते पउरपच्चक्खं ॥५॥
 पत्तेयं पत्तेयं लक्खं दाऊण दविणजायस्स ।
 ववहारत्थं देसेसु पेसिया ताण समिक्खमिमे ॥६॥
 तो तेसिं पुत्ताणं चित्तियमेगेणं अम्हमेस पिया ।
 पाएण दीहदरिसी धम्मपिओ सुइसमायारो ॥७॥
 पाणच्चए वि अम्हाणमुवरि न कया वि चिंतइ विरूवं ।
 कं पि कारणं ता नूणं एत्थ भवियव्वं ॥८॥

बीएण चिंतियमिमं मम पिउणो विज्जए पभूयधणं ।
 ता किं किलेसजाले पाडेमि मुहाए अप्पाणं ॥१०॥
 जइ सव्वं पि य विलसामि ता गओ कह मुहं पदंसिस्सं ।
 तम्हा मूलं रक्खिय सेसं भक्खेमि किं बहुणा ॥११॥
 तइएणमजोगं विगप्पियं नियमणम्मि मह जणओ ।
 वुड्ढत्तणदोसेहि संपइ कोडीकओ जम्हा ॥१२॥
 चिट्ठालज्जानासो भयबाहुल्लं विरूवभासितं ।
 पाएण मणुस्साणं दोसा जप्पंति वुड्ढत्ते ॥१३॥
 अन्नह कहमम्हे पट्टवेइ देसंतरम्मि सइ विहवे ।
 इय परिभाविय सव्वं वरिसंते भक्खियं दव्वं ॥१४॥
 संपत्ता सव्वे वि हु ते नियमा वरिसंते ।
 पुणरवि तहेव विहिरुण सेट्ठिणा भोयणाईयं ॥१५॥
 सयणाईण समक्खं पुट्ठा ते ताण ववहारं ।
 तेहि वि कहियं तहा जहा चिंतियं मणे ॥१६॥
 सयणाईण समक्खं पढमो संठाविओ कुडुंबपए ।
 बीओ भंडारपए तइओ किसिमाइकज्जेसु ॥१७॥
 मज्झत्थेणं जणाण नियसुया जह इमे जणसमक्खं ।
 सकयाणुरूवपयवीए ठाविया बुद्धिमंतेण ॥१८॥
 तह चेव धम्मविसए जीवे ठावेइ कम्मपरिणामो ।
 सकयाणुरूवसरिसे पयम्मि भणियं च जेणमिमं ॥१९॥
 जहा तिन्नि वणियसुया मूलं घेतूण निग्गया ।
 एगोत्थ लहइ लाभं एगो मूलेण आगओ ॥२०॥
 एगो मूलं पि हारित्ता आगओ तत्थ वाणिओ ।
 ववहारे उवमा एसा एवं धम्मे वियाणह ॥२१॥
 माणुसत्तं भवे मूलं लाहो देवगई भवे ।
 मूलच्छेएण जीवाणं नरयतिरिक्खत्तणं धुवं ॥२२॥

शब्दार्थ व टीपा

नायरजणाण - नागरजनांचे.

सुइ-ववहरणो - चांगल्या मार्गानि व्यवहार करून धनार्जन करणारा.

कुडुंब-पय-समुचिओ - कुटुंबात विशिष्ट जबाबदारी घेण्यास योग्य.

होही (क्रि.) - ('हो', भविष्यकाळ, तृतीय पुरुष एकवचन,) होईल.

निमंतिअ (क्रि.) - 'निमंत', अनियमित पूर्वकालवाचक
धातुसाधित अव्यय, निमंत्रित करून.

भोयाविरुण - भोजन करवून.

तेणुत्तं (संधि) - (तेण+उत्तं) त्याने म्हटले.

समक्खमेए (संधि) - समक्खं + एए । समक्ष यांचे.

वाहरिया - ('वाहर' क्रि., क. भू. धा. वि., पुंलिंगी
प्रथमा अनेकवचन,) बोलाविले.

पउरपच्चक्खं - नागरिकांच्या समक्ष.

दविणजाय - द्रव्यजात, सर्व संपत्ती.

ववहारत्थं (क्रि. वि.) - व्यवहारार्थ, व्यापारासाठी.

अम्हमेस (संधि) - (अम्हं + एस) आमचे हे (पिता).

पिआ (पुं.) - पिता.

पाणच्चअ - प्राणात्यय, मृत्यू.

विरूव (वि.) - प्रतिकूल.

परिभाविय - (पूर्वकालवाचक अव्यय,) विचार करून.

विढविऊण (क्रि.) - 'विढव', (पूर्वकालवाचक
अव्यय,) प्राप्त करून.

कोडी - एक कोटीमूल्य धन.

चिंतियमिमं (संधि) - (चिंतिय + इमं) असा विचार
केला.

विज्जए - आहे.

मुहाए (अ.) - मुधा, वृथा, फुकट.

अप्पाणं - स्वतःला.

पदंसिस्सं (क्रि.) - ('प+दंस', भविष्यकाळ, प्रथम पुरुष
एकवचन,) दाखवीन.

मह जणओ वुड्ढत्तणदोसेहि संपइ कोडीकओ - माझ्या
पित्याला वृद्धत्वामुळे पित्याला बुद्धिभ्रंश झाला
आहे.

सह विहवे - ('सति सप्तमी'ची रचना,) एवढे वैभव
असताना सुद्धा.

सकयाणुरूव-पयवीए ठाविया - प्रत्येकाला ज्याच्या त्याच्या
कुवतीप्रमाणे योग्य पदावर स्थापन केले.

मूलं (नपुं) - मूळ भांडवल.

हारित्ता (क्रि.) - ('हार', पूर्वकालवाचक अव्यय,) हरवून,
गमवून.

वियाणह (क्रि.) - ('वि+याण', आज्ञार्थ, द्वितीय पुरुष
अनेकवचन,) जाणा.

नरय-तिरिक्खत्तणं - नरकत्व व तिर्यंचत्व, नरक योनी
आणि पशु-पक्ष्यांची योनी.

स्वाध्याय

प्र. १ : पाइयभासाए उत्तराणि लिहह ।

- (१) नयसारसेट्ठिणा किंनिमित्तं नायरजणा गेहे निमंतिया ?
- (२) नयसारसेट्ठिणा कियंतं दविणजायं पत्तेयपुत्तस्स दिण्णं ?
- (३) वुड्ढत्तणे के के दोसा पाउब्भवन्ति ?
- (४) नयसारसेट्ठिणा तिण्णि पुत्ता केसु केसु कज्जेसु संठाविया ?

प्र. २ : थोडक्यात उत्तरे लिहा.

- (१) नयसाराच्या प्रथम पुत्राने धन कसे मिळविले ?
- (२) नयसाराच्या दुसऱ्या पुत्राने मूळ भांडवल कसे राखले ?
- (३) नयसाराच्या तिसऱ्या पुत्राने कोणत्या विचाराने सर्व द्रव्याचा व्यय केला ?
- (४) तीन वणिक्पुत्रांची तुलना धर्माच्या बाबतीत कशा प्रकारे स्पष्ट करता येते ?

प्र. ३ : व्याकरण

अ) रूपे द्या.

(१) नयर - सप्तमी एकवचन

चिंता - तृतीया एकवचन

(२) दा - पू. का. धा. अ.

पाड - वर्तमानकाळ प्रथम पुरुष एकवचन

ति - षष्ठी अनेकवचन

दोस - तृतीया अनेकवचन

पूर - क. भू. धा. वि. पुंलिंगी प्रथमा अनेकवचन

भक्ख - क. भू. धा. वि. नपुंसकलिंगी प्रथमा एकवचन.

ब) पुढील मराठी क्रियापदांना समानार्थी प्राकृत क्रियापदे द्या.

रहाणे, निमंत्रण करणे, परीक्षा करणे, भक्षण करणे, पाठविणे, विचार करणे, स्थापन करणे, जाणे, येणे,
विशेष जाणणे.

विशेष अभ्यास

पुढील शब्दसमूहामधून पाच अर्थपूर्ण वाक्ये तयार करा.

पढमो, सेट्ठी, ते, पिउणो, वणिगसुया, मम, ताण, घेत्तूण, वरिसंते, पभूय, मूलं, विज्जए, कुडुंबपए,
तिण्णि, धणं, भणइ, सव्वे, गिहं, समक्खं, संपत्ता, निगया, संठाविओ

